

Privredni razvoj - II blok gradiva

MAKROEKONOMSKA RAZVOJNA POLITIKA

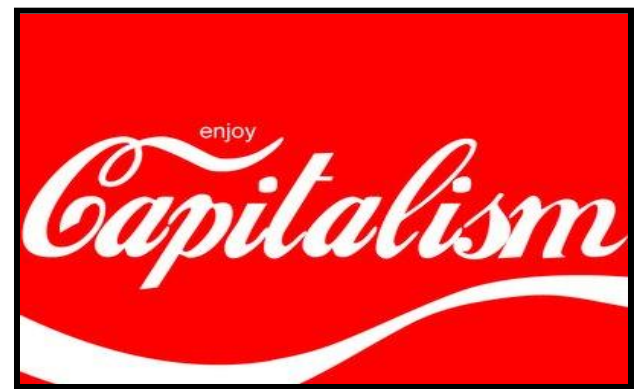
1. Spontana i svjesna makroekonomska regulacija

I. SPONTANA I SVJESNA MAKROEKONOMSKA REGULACIJA

1. Razvojna funkcija savremene države
2. Koegzistencija spontanog i svjesnog upravljačkog podсистema
3. Superiornost tržišta u alokaciji ograničenih resursa
4. Fijasko tržišta
5. Rastuća neizvjesnost i upravljanje privrednim razvojem
6. Osnovne komponente svjesnog upravljačkog podсистema
7. Politika razvoja i savremeni privredni sistemi

1. Razvojna funkcija savremene države

- **Aktivnosti države** usmjerene na upravljanje PR imaju za cilj obezbjeđenje uslova koji maksimalno pogoduju dinamiziranju stope privrednog rasta u datim okolnostima i u definisanom vremenskom intervalu
- **Ekonomski resursi su limitirani, a potrebe praktično neograničene** – stoga je neophodna njihova maksimalno racionalna upotreba u cilju dobijanja optimalne količine dobara
- Makroekonomska regulacija danas, utiče i na **kvalitet makroekonomske performanse u budućnosti**
- Sve **nedosljednosti u alokaciji resursa** učinjene u sadašnjosti – mogu biti jedan od važnijih uzroka izražene alokativne neefikasnosti u dužem periodu u budućnosti
- Adekvatno upravljanje razvojem podrazumijeva **kreiranje novih uporednih prednosti** i na toj osnovi poboljšanje mjesta posmatrane nacionalne ekonomije u svjetskoj podjeli rada

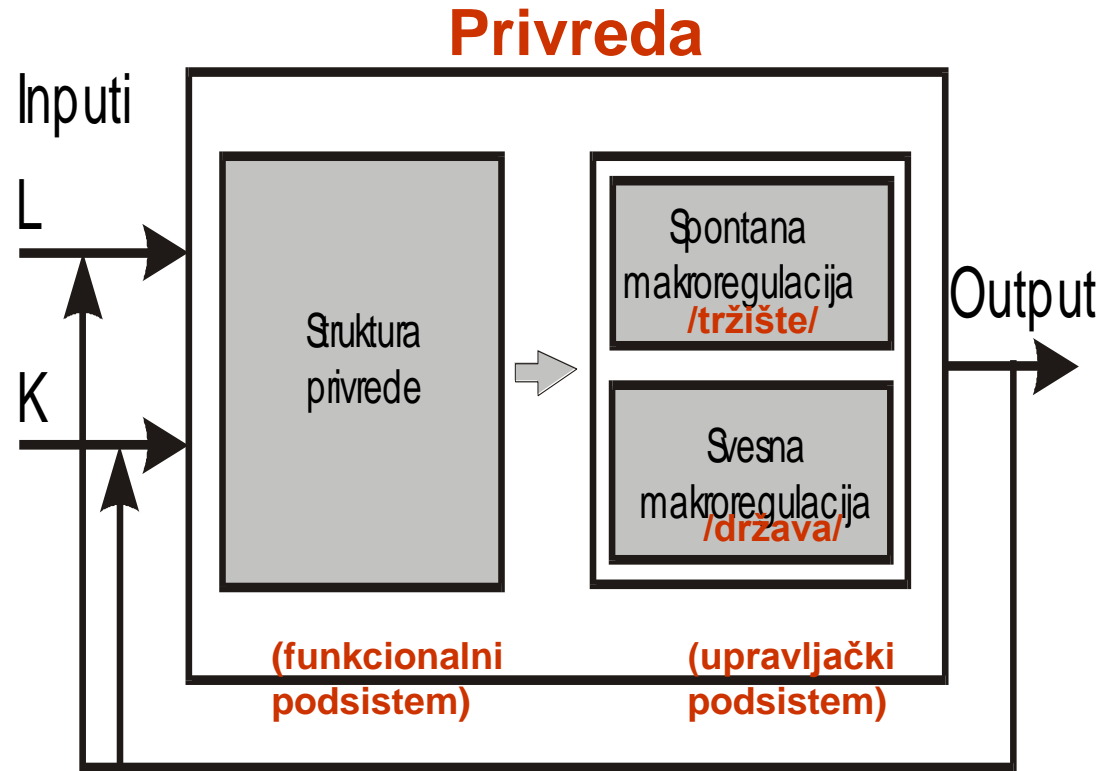
Privreda kao sistem

Savremena država nastoji da obezbijedi

optimalnu putanju
privrednog rasta,

što podrazumijeva:

1. odgovarajuću **štednju** i **investicije** za razvoj,
2. efikasnu **proizvodnu strukturu**,
3. potrebnu **otvorenost** privrede prema okruženju i
4. efikasnu **iskorišćenost** raspoloživih razvojnih faktora

- Dekompozicija sistema privrede na funktionalni podsystem (struktura privrede) i upravljacki podsystem (podsystem makroregulacije), kog je dalje moguće dekomponovati na: komponentu spontane makroregulacije (**tržište**) i komponentu svjesne ili spoljašnje makroregulacije (**država**).

Osnovna dekompozicija privrednog sistema (pojašnjenje šeme)

- 1) **FUNKCIONALNI PODSISTEM PRIVREDE**, koji predstavlja **strukturu privrede** i njegov osnovni zadatak je **proizvodnja roba i usluga** za kojima postoje tržišne potrebe, i

- 2) **UPRAVLJAČKI PODSISTEM PRIVREDE**, koji nastoji da uz pomoć najrazličitijih **upravljačkih postupaka reguliše** funkcionisanje privrede na način koji podrazumijeva optimalnu alokaciju po definiciji ograničenih resursa.
Njega je moguće rasčlaniti na dva dijela:
 - a) dio koji se odnosi na **SPONTANO ILI AUTOMATSKO UPRAVLJANJE**, gdje se emitovanje upravljačkih impulsa odvija **bez donošenja formalnih odluka**. U ekonomskoj literaturi pojam spontanosti se identifikuje **aktivnostima tržišta** u procesu alokacije resursa po kriterijumima relevantnim za ovu instituciju.

 - b) segment koji se može označiti **SVJESNIM UPRAVLJANJEM**, gdje upravljanje podrazumijeva **primjenu formalnih upravljačkih odluka**.

- Generalno uzevši, odluke koje podrazumijeva spontano ili automatsko upravljanje „donosi” tržište, dok je svjesno upravljanje rezervisano za **državu i** njene organe. Sadržaj svjesnog upravljačkog podsistema, odnosno spoljašnje makroekonomske regulacije reprezentuju aktivnosti savremene države usmjerene na realizaciju **stabilizacionih i razvojnih funkcija**.

DA SE PODSJETIMO!

RAZLIČITI POGLEDI NA ULOGU DRŽAVE

- Počev od klasičara, preko marksizma do kejsijanaca, neoklasičara i savremenih neoinstitucionalista, mijenjala su se viđenja opravdanosti vođenja aktivne stabilizacione i razvojne makroekonomske politike.
- **Laissez faire, laissez passe (Adam Smit)**
- Velika ek. Kriza 1929 (državni intervencionizam)
- Smjenjuju se preovlađujuće škole i snaženje / slabljenje uloge države u ispravljanju imperfektnosti tržišta

Uloga države u kreiranju ukupnog institucionalnog okvira za efikasnije funkcionisanje tržišnih subjekata i privrede kao cjeline, ogleda se u sljedećem

1. kreiranje **zakonskog** okvira,
2. **stabilizacija** ekonomskih tokova i održavanju tzv. makroekonomske stabilnosti,
3. naporim države da „**popravi**” **mehanizam alokacije resursa**,
4. aktivno uticanje države na **redistribuciji dohotka**, u cilju omogućavanja da benefiti rasta budu dostupni i marginalnim kategorijama stanovništva.

Posebne funkcije države u privredama u tranziciji:

- ravnomjernija raspodjela „tereta” tranzicije,
- kreiranje i sprovođenje procesa privatizacije i prestrukturiranja privrede, afirmacija preduzetništva i konkurentnosti,
- izgradnja modernih tržišnih institucija,
- kreiranje atraktivnog ambijenta za privlačenje stranih ulaganja,
- smanjivanje biznis barijera,
- kao i sveobuhvatna borba protiv korupcije.

“As much market as possible, as small planning as necessary!”

ULOGA DRŽAVE u kreiranju ukupnog institucionalnog okvira za efikasnije funkcionisanje tržišnih subjekata i privrede kao cjeline, ogleda se u sljedećem:

1. a) kreiranju **zakonskog** okvira,
2. b) **stabilizaciji** ekonomskih tokova i održavanju tzv. makroekonomske stabilnosti,
3. c) naporima države da „**popravi**” **mehanizam alokacije resursa**, kao i
4. d) aktivnog uticanja države na **redistribuciju dohotka**, u cilju omogućavanja da benefiti rasta budu dostupni i marginalnim kategorijama stanovništva.

Posebne funkcije države u privredama u TRANZICIJI :

1. ravnomjernija raspodjela „**tereta**”
2. tranzicije,
3. kreiranje i sprovođenje procesa
4. **privatizacije i prestrukturiranja** privrede,
5. afirmacija preduzetništva
6. i mjere za rast konkurentnosti,
7. izgradnja modernih tržišnih institucija,
8. kreiranje atraktivnog ambijenta za privlačenje **stranih ulaganja**,
9. smanjivanje **biznis barijera**,
10. kao i sveobuhvatna **borba protiv korupcije**.

2. KOEGZISTENCIJA spontanog i svjesnog upravljačkog podsistema

Proučavanje privredne dinamike spada u najsloženija pitanja ekonomske nauke

- Pitanje mogućnosti održavanja i stimulisanja uzlazne i spriječavanja i neutralisanja silazne putanje privredne aktivnosti
- Postavlja se pitanje kakva je uloga države u tom procesu ?
- Odgovor na to pitanje pokušava dati **TEORIJA REGULACIJE**
- Jacques **ATTALI** (1984) polazi od stava da teorija regulacije ima DVA OBLIKA:

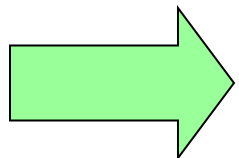
1. SAMOREGULACIJU

Pristalice samoregulacije su mišljenja da tržišna privreda, u svom čistom obliku, ostvaruje najbolju ravnotežu. Ukupne aktivnosti svih pojedinaca objezbjedjuju najveći nivo društvenog blagostanja. Krize nastupaju samo ako se pojave BARIJERE na tržištu, koje ometaju racionalno predviđanje budućnosti (učenja Hajeka, ekonomija ponude, teorija racionalnih očekivanja..)

2. SPOLJNU REGULACIJU

Teorija spoljne regulacije, ističe Atali, polazi od stava da tržište, bez obzira da li je ono perfektno ili imperfektno, nikada ne može ostvariti ravnotežu, odnosno ne može obezbijediti optimalnu alokaciju proizvodnih faktora u privredi kao cjelini. Iz tog razloga DRŽAVA se mora javiti kao **AKTIVNI ČINILAC** u uspostavljanju tržišne ravnoteže. Tvorac ove teorije je Kejns.

- **UPRAVLJANJE I INFORMACIJE** - pored tržišnog mehanizma, na makroekonomskom nivou, mora postojati i **SVJESNI UPRAVLJAČKI PODSISTEM**, koji se aktivira svuda i uvijek kada nije moguće upravljati na osnovu korišćenja spontanih i u osnovi *ex post* tržišnih informacija
- Prilazeći razvoju kao procesu podložnom određenoj kontroli i upravljanju, ekonomska nauka je gotovo jedinstvena u stavu da se **privredom upravlja na dva osnovna načina**:
 - 1) **spontanom tj. automatskom regulacijom** (na osnovu tržišnih zakonitosti) i
 - 2) **svjesnom, odnosno spoljašnjom regulacijom** (aktivnosti države, pretežno instrumentima makroekonomske politike i makroekonomskog planiranja).

Tržište i državna regulacija

- **TRŽIŠTE I DRŽAVNA REGULACIJA** su dva glavna oblika koordinacije u savremenoj ekonomiji.
- Oni se međusobno isprepliću i kombinuju čineći **MJEŠOVITI OBLIK EKONOMIJE** u kom tržište djeluje unutar okvira i ciljeva određenih od strane države
- **TRŽIŠTE** je takav **oblik ekonomske organizacije** društva u kom proizvođači samostalno odlučuju što će i koliko proizvoditi, i po kojim cijenama prodavati, a potrošači slobodno odlučuju što će i po kojim cijenama kupovati i trošiti.
- **DRŽAVNA REGULACIJA** je takav **oblik ekonomske organizacije** društva u kojem država neposredno ili posredno odlučuje o temeljnim ekonomskim problemima
- Državnom regulacijom **država utiče** na događanja u proizvodnji, raspodjeli, razmjeni i potrošnji.

3. SUPERIORNOST TRŽIŠTA U ALOKACIJI OGRANIČENIH RESURSA

- 3 ključna pitanja u svakoj privredi:
 - **Šta, kako i za koga proizvoditi?**
- **ŠTO ĆE SE PROIZVODITI** određuje se veličinom kupovne moći potrošača, kao i visinom profita što će ga proizvođači ostvariti.
- **KAKO PROIZVODITI** određuje konkurencija među proizvođačima odnosno troškovi proizvodnje.
- **ZA KOGA PROIZVODITI** određuje se na tržištu proizvodnih faktora
- Odgovor treba da da **mehanizam spontane koordinacije i alokacije, odnosno TRŽIŠTE**, kroz svoju **selektivnu, alokativnu, distributivnu i informativnu funkciju**

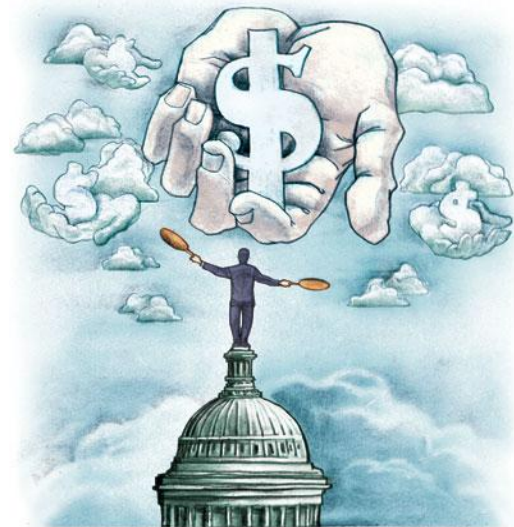
TRŽIŠTE je "komunikacioni sistem za udruživanje znanja i aktivnosti miliona različitih subjekata. Bez centralne memorije i računanja, tržište rješava problem koji ni najmoćniji računar ne bi mogao riješiti, problem koji uključuje milione nepoznatih jednačina. **Niko nije izmislio tržište, ali ono funkcioniše izuzetno efikasno.**" (*Samouelson & Nordhaus*)

Uopšteno govoreći, tržišni sistem uspješno rješava probleme **ALOKACIJE RESURSA**, odnosno teži iskorišćavanju postojećih resursa na najbolji mogući način.

Najbolje efekte tržišni mehanizam ostvaruje u uslovima POTPUNIH ekonomskih sloboda, (koje podrazumijevaju slobodu preduzetništva, slobodu premještanja resursa u različite oblasti proizvodnje, slobodu prodaje i kupovine i slobodu formiranja cijena) **i dobre INFORMISANOSTI.**

Složenost privrede imperativno podrazumijeva **decentralizaciju odlučivanja**, koju, sa svoje strane, može obezbijediti jedino tržišni mehanizam.

Problem ograničenosti i pitanje izbora – **OPORTUNITETNI TROŠAK** (cijenu koristi koja nije ostvarena, iz razloga što su sredstva usmjerena ka realizaciji neke druge koristi)

TRZISTE POVEZUJE PROIZVODNJU I POTROŠNJU

DA SE PODSJETIMO,
osnovne funkcije tržišta!

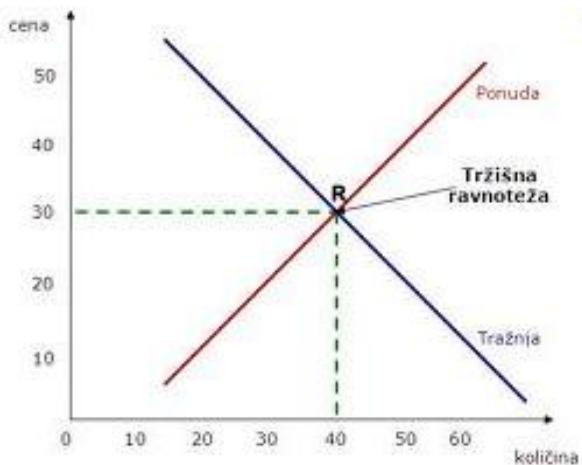
DECENTRALIZOVANI
sistem ODLUČIVANJA

INFORMATIVNA
(info o P i T, povezivanje)

SELEKTIVNA
(ko i koje proizvode/usluge proizvodi)

ALOKATIVNA
(alokacija ograničenih ek.resursa na ek.djelatnosti)

DISTRIBUTIVNA
(odredjivanje cijene faktora, raspodjela BDP)

TRŽIŠTE predstavlja skup **ugovora** između kupaca i prodavaca radi razmjene roba i usluga

- oblik razmjene proizvoda i usluga posredstvom novca, gdje se cijene formiraju kroz odnos ponude i tražnje

To, gospodjo?
To Vam je samo
nevidljiva ruka tržišta !

Možemo ga podijeliti na:

1. Tržište roba i usluga;
2. Tržište faktora proizvodnje (rada, kapitala, zemljišta);
3. Tržište novca i HoV.

 Za razliku od tržišta država je „netržišni” alokator privrednih resursa!

Prednosti (slobodnog) tržišta:

- Tržište pretpostavlja i omogućava **formalno pravnu slobodu** i jednakost građana kao poduzetnika i potrošača bez diskriminacije
- Tržište **podstiče inicijativu, produktivnost i poduzetništvo**, nagrađujući uspješne profitom, a neuspješne kažnjava gubicima
- Tržište je **mehanizam alokacije** rijetkih dobara i resursa

NEDOSTACI slobodnog tržišta (OGRANIČENJA):

- pojava monopola i njegova zloupotreba
- pojava masovne nezaposlenosti (posebno u kriznim periodima)
- zagađivanje okoline i negativne eksternalije
- neravnomjerna raspodjela dohotka u odnosu na marginalne grupe
- ciklično kretanje privrede
- nedostatak brige za razvoj javnih dobara

4. FIJASKO TRŽIŠTA

Postavlja se pitanje koje su to **situacije u kojima tržište nije u stanju da na adekvatan način garantuje efikasnu alokaciju i korišćenje resursa ?**

Ove situacije su u ekonomskoj teoriji poznate pod nazivom: **fijasko tržišta (*market failures*)**.

- Zbog **kratkog vremenskog horizonta** posmatranja, tržište ne može „preuzeti” rizik donošenja strategijskih razvojnih odluka
- Tržište je efikasnije kod **operativnih odluka**, koje se temelje na postojećim tržišnim informacijama
- Tržište se ne može suprotstaviti **neizvjesnostima** koje razvoj u budućnosti podrazumijeva

FIJASKO TRŽIŠTA

- Kada tržišni mehanizam ne uspijeva da **efikasno** alocira ukupne resurse
- **DRUŠTVENA efikasnost** = kada su eksterni troškovi i koristi obračunati
- **ALOKATIVNA EFIKASNOST** = kada društvo proizvodi robe i usluge koje potrošači traže, po minimalnim cijenama (resursi ne mogu biti raspoređeni bolje, u smislu da neki potrošači budu više zadovoljni, a da to ne proizrokuje da neki budu manje zadovoljni)
- **TEHNIČKA EFIKASNOST** = proizvodnja roba i pružanje usluga uz korišćenje minimuma resursa
- **PRODUKTIVNA EFIKASNOST** = proizvodnja roba i pružanje usluga po najnižoj cijeni faktora

- **FIJASKO TRŽIŠTA nastaje gdje su:**
 1. **nedovoljne informacije i znanje** (kada kupci posjeduju nizak nivo tehničkog znanja o robama, nedostatak tehničkih propisa i standarda, nedostatak marketinga, slaba predviđanja kretanja na tržištu, nemogućnost mjerenja stvarne produktivnosti..),
 2. **kada postoje različite robe** (nedostatak brendiranja, dizajn, informacija o robama),
 3. **nedovoljna mobilnost resursa** (rad, kapital, zemlja)
 4. **karakteristike tržišta** (postojanje monopola i oligopola, neformalni dogovori o cijenama i količinama, fiksiranje cijena, “simulacija” tržišta, barijere ulazu),
 5. **kada se robe ne mogu osigurati u dovoljnim količinama na tržištu,**
 6. kada postoje **eksterni efekti,**
 7. kada postoji izražena **nejednakost** u potrošnji

OBJEKTIVNA OGRANIČENJA TRŽIŠTA:

4 oblasti neefikasnog funkcionisanja tržišta

a) MONOPOLI I OLIGOPOLI- monopolska i oligopolske strukture čiji se uticaj uvećava paralelno sa rastućom transnacionalizacijom proizvodnje

b) EKSTERNI EFEKTI - dejstvo pozitivnih i negativnih eksternih efekata u proizvodnji i potrošnji

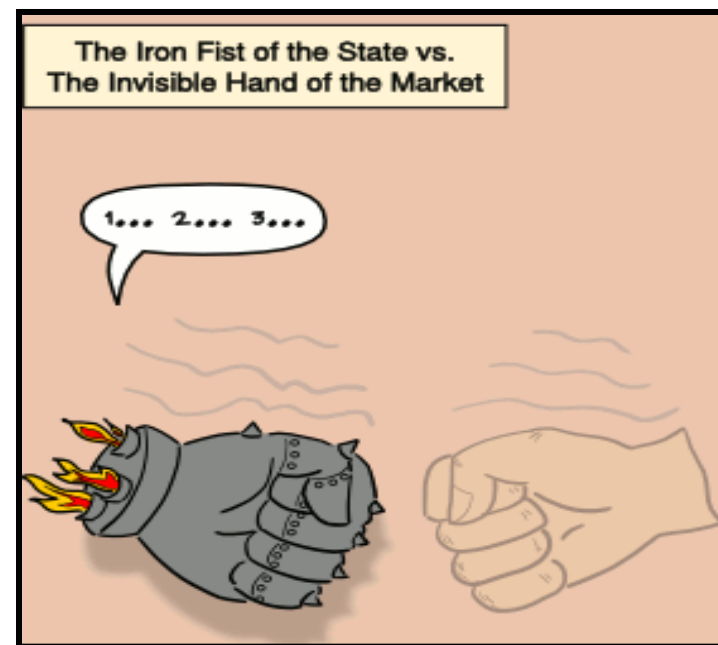
c) JAVNA DOBRA I JAVNA POTROŠNJA -

načini obezbjeđenja javnih dobara,

- nekonkurentnost (nerivalnost) javnih dobara
- neisključivost javnih dobara

d) NEJEDNAKA RASPODJELA DOHOTKA

- balans između ekonomske efikasnosti i socijalne pravednosti

**Market Failure
Fijasko tržišta**

Eksternalije

Negativne eksterni efekti
Pozitivni eksterni efekti

Tržišna snaga

X-inefikasnost

**Monopol
Oligopol**

**Ek. efikasnost
vs. socijalna
pravednost**

**Nemobilnost
faktora proizvodnje**

Tržišni viškovi

nestašice

**Regionalni
problemi i razlike**

**Mjerljiva
dobra**

zdravstvo

obrazovanje

**Nemjerljiva
dobra**

duvan

alkohol

**illegalne
droge**

**Javna
dobra**

**Neisključiva
dobra**

Nekonkurentna dobra

a) MONOPOLI

- Isključivi prodavac na nekom tržištu (monopolista) ili jedan kupac (monopson)
- Nastojeći da maksimiziraju profite, monopolisti utiču na **rast cijena**, dok se **količine** proizvedenih dobara **smanjuju** u odnosu na one koje bi karakterisale slobodnu konkurenciju (kontrola količina).
- Smanjenje količine proizvedenih dobara i održavanje obima na nivou nižem od optimalnog, ima za posljedicu pogrešnu alokaciju resursa na makaroekonomskom nivou (**gubitak dijela potencijalne proizvodnje**)
- X-ineefikasnost
- **Način regulacije monopola** – antimonopolsko zakonodavstvo, nacionalizacija, deregulacija, liberalizacija cijena u različitim sektorima

EKSTERNI TROŠKOVI –

troškovi neke ekonomske odluke prema drugima; donosioci odluka ne uzimaju u obzir troškove koji negativno utiču na društvo (zagadjivanje, gust saobraćaj, oštećenje ozonskog omotača, pojava alkoholizma i/ili anti-socijalnog ponašanja, nasilje izazvano drogama, loši uslovi stanovanja u pojedinim zonama..)

EKSTERNI PRIHODI

– benefiti drugih kao rezultat odluke druge strane; neki proizvodi i neke odluke utiču na rast blagostanja drugih (**javni transport**, edukacija i trening, zdravstveno obrazovanje, preventivna medicina, sakupljanje otpada, održavanje zgrada, red i poredak). Suma benefita društva je veća nego što je benefit onoga koji je odluku donio ili nešto proizveo.

X-INEFFICIENCY -

predstavlja razliku između **očekivanog** ponašanja firmi kako to objašnjava ekonomska **teorija** (minimiziranje dugoročnih prosječnih troškova, maksimiziranje profita) i istraživanog **ponašanja firmi u stvarnom životu**.

Empirijska istraživanja pokazuju da veliki broj firmi ne proizvodi motivisan navedenim razlozima, što se često dešava **u uslovima nesavršene konkurencije i u slučajevima monopola**, kada tehnička efikasnost nije postignuta (zbog nedostatka konkurentskog pritiska).

b) Pojava eksternalija predstavlja tipičan primjer sukoba pojedinačnog i javnog interesa, odnosno odstupanja od optimalne alokacije resursa u Paretovom smislu

c) NAČIN OBEZBJEĐENJA JAVNIH DOBARA

- **JAVNA DOBRA mogu biti:** isključiva i neisključiva; konkurentna (rivalna) i nekonkurentna
- **“PUBLIC GOODS”** – tržište ne može obezbijediti takve robe i usluge, država iz obezbjeđuje putem javnog sektora
- **“Not-excludability” (neisključivost)** – osobe koje plaćaju za benefite tog “dobra”, ne mogu spriječiti druge da takođe u njemu uživaju ; raspoloživo za sve učesnike, kolektivno trošenje; (problem besplatnog jahanja – *free rider*, tj. *besplatni korisnik*) , podstiče da se drugima prepusti da plate javno dobro čije će bagodeti on uživati– npr. ulična rasvjeta
- **“Non-rivalry” (nekonkurentna dobra)** – relativno veliki eksterni, društveni, benefiti, u odnosu na trošak – društveno poželjna djelatnost, ali neprofitabilna za ponuđače na tržištu – npr. saobraćajni znaci na putu, odbrana zemlje, zaštita od požara i poplava (brane, nasipi)

“Merit goods” – neke robe/usluge mogle bi biti obezbjeđene na tržištu, ali potrošači ne bi mogli da ih priušte ili ne osjećaju potrebu da ih kupe – stoga ih tržište ne može proizvesti u količinama koliko društvu treba
 Sportski objekti, obrazovne ustanove (osnovne i srednje škole, fakulteti..) domovi zdravlja, hitna pomoć, bolnice – to bi sve moglo biti obezbijeđeno na tržištu, ali da li bi najveći broj ljudi mogao da ih priušti?
“De-Merit goods” – dobra koja društvo previše proizvodi, dobra i usluge koje se proizvode i plasiraju na tržištu, ali koja nisu u našem najboljem interesu – npr. duvan, alkohol, ali i ilegalna trgovina drogom i kockanje.

ISKLJUČIVA DOBRA (ako se iz njegove potrošnje može pojedinac isključiti ili ne)	RIVALNA (konkurentna) DOBRA (nerivalno dobro - ako su troškovi ulaska dodatnog korisnika, nakon što se obezbijedi, jednaki nuli)	
	Da	Ne
Da	Privatna dobra	Prirodni monopoli (limitirani proizvodni faktori i izvori ponude)
Ne	Zajednička dobra (konkurentno dobro koje zadovoljava uslov isključivosti u određenom stepenu)	Javna dobra (nerivalna i iz čije se potrošnje niko ne može isključiti)

Kvazijavno dobro: dobro koje je rivalno i/ili zadovoljava uslov isključivosti samo u određenom stepenu;

D) Nejednaka raspodjela dohodaka

- Tržište određuje raspodelu dohodka na osnovu konkurencije i djelovanja P i T, a ne na osnovu etičkih principa i “pravedne” raspodjele.
- Efikasna upotreba resursa ne mora da bude pravedna, ali često **visoka nejednakost u raspodjeli dohodka** ozbiljno ograničava efikasno korišćenje resursa.

Transferna plaćanja

- Država vrši preraspodjelu dohotka kako bi zaštitila socijalno ugrožene stanovnike
 - naknade za nezaposlene
 - isplate penzija (starosne, invalidske, porodične)
- Kod transfernih plaćanja ne postoji uzajamnost davanja
- Finansiranje se vrši iz poreza i doprinosa
 - Visoki državni izdaci u ove svrhe mogu deficita (penzioni deficit...)

623.000 stanovnika

173.000 zaposlenih

42.000 nezaposlenih

128.000 penzionera

80.000 korisnika MOP

28.000 - 40.000 siva ekonomija

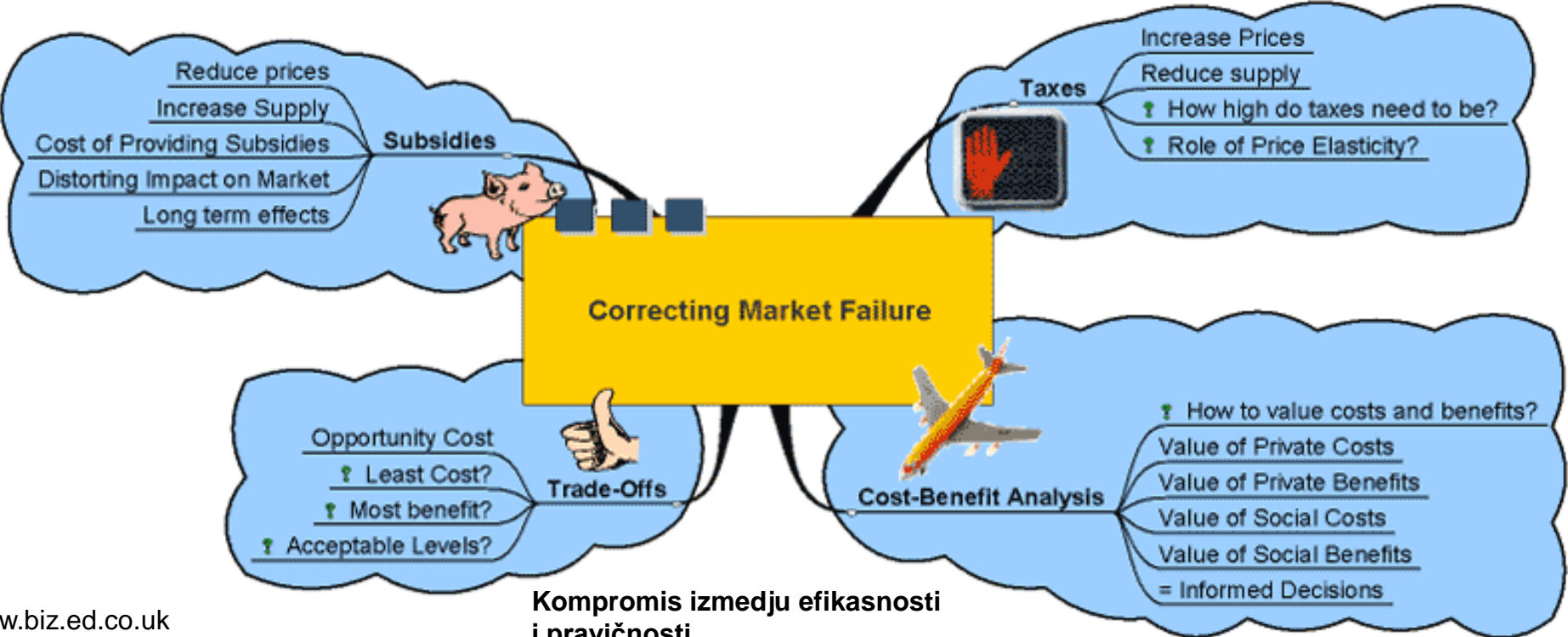
15.000 stranih radnika

11.000 raseljenih lica

Doprinosi za PiO (mil.€) Izvršenje budžeta CG 2015	264,1	7% BDP-a
Prava iz oblasti penz. i inv. osiguranja	387,04	11% BDP-a
PENZIONI DEFICIT	-122,94	-3% BDP-a

Mjere koje preduzima država za ublažavanje neefikasnosti tržišta

- Red i poredak, zakonodavstvo i institucije
- Zaštita vlasničkih prava
- Porezi
- Subvencije (podrška proizvođačima da proizvode više nego što bi inače proizvodili)
- Regulatori za pojedine oblasti
- Zabrana određenih djelatnosti
- Pozitivna diskriminacija
- Preraspodjela dohotka
- Makroekonomska politika, stabilizaciona i razvojna politika

Kompromis izmedju efikasnosti i pravičnosti...

Uloga države i njen uticaj na kvalitet makroekonomske performanse

(zakonski okvir, stabilizacija, alokacija i preraspodjela)

- **Zaštita prava svojine, obezbjeđenje slobode preduzetništva, vođenje adekvatne monetarne i devizne politike.**
- **Socijalna funkcija države, aktivna socijalna politika**
- **Država zapošljava značajan procenat radnosposobnog stanovništva**, pa svaka njena odluka o visini zarada u javnom sektoru djeluje i na kvalitet poslovanja privatnog sektora u cjelini.
- Država je selektivna u izmirenju svojih obaveza, a tipičan je i primer monopsoniste i u mogućnosti je da obezbjedi stalne **popuste** kod mnogobrojnih kupovina dobara za vlastite potrebe. Sve to u konačnoj instanci utiče na kvalitet privređivanja privatnog sektora.
- **Državna potrošnja je važna komponenta agregatne tražnje**, a država je takođe značajan **isporučilac** pojedinih proizvodnih faktora privatnom sektoru.
- **Politikom cijena javnih dobara**, ali i poslovnom politikom javnih preduzeća u državnom vlasništvu, utiče se na profitabilnost privatnog sektora u cjelini.
- Država posjeduje **regulativnu moć** koja je od izuzetnog uticaja na formiranje cijena proizvoda i usluga u privatnom sektoru. Stavovi države o zaštiti prava zaposlenih, kao i sklopljeni ugovori sa sindikatima imaju očigledne implikacije na visinu zarada zaposlenih u privatnom sektoru.
- Država takođe **koncipira makroekonomsku politiku**, nameće različite **poreske obaveze** drugim ekonomskim učesnicima i slično.
- Od fundamentalne važnosti za privredni razvoj može biti i državna **regionalna politika**, kao i **spoljnotrgovinska politika**.
- Takođe, uticaj države na **formiranje očekivanja** je daleko najizraženiji.
- Država je najodgovornija u sprovođenju **politike zaštite životne sredine i principa održivog razvoja**.
- Državni sektor je u jedinstvenoj mogućnosti da se **zadužuje**, kao i da **otplaćuje dugove**, odnosno da preuzima brojne aktivnosti koje su ekvivalentne povećanju količine novca u opticaju.
- Konačno, državni sektor može usvojiti **obrazac ponašanja** koji se razilazi sa striktnim ekonomskim načelom za koje se pretpostavlja da stoji kao pozadina ponašanja u drugim sektorima

Pregled najčešćih intervencija države: država može popraviti neke nedostatke tržišta (P. Samuelson, 1992)

Nedostaci "nevidljive" ruke	Intervencija države	Primjeri državne politike
NEEFIKASNOST		
Monopol	Intervencija na tržištu	Antimonopolski zakon, Osnivanje agencije za zaštitu konkurencije, kontrola državne pomoći
Eksternalije	Intervencija na tržištu Pregovaranje, odgovornost, standardi, porezi	Zakoni protiv zagađivanja, pušenja... Definisanje standarda, porezi, subvencije
Javna dobra	Subvencije vrijednih aktivnosti	Nacionalna odbrana, svjetionici... Osnivanje posebnih javnih preduzeća za upravljanje javnim dobrima od opšteg interesa
NEJEDNAKOST		
Neprihvatljive nejednakosti dohodaka i bogatstva	Preraspodjela dohotka	Progresivno oporezivanje dohotka i bogatstva Programi podrške; Socijalna politika
MAKROEKONOMSKI PROBLEMI		
- konjunktorni ciklusi - visoka inflacija - nezaposlenost	Stabilizacija pomoću makroekonomskih politika	Monetarna politika (npr. promjene u novčanoj masi); Fiskalna (npr. porezi i struktura javne potrošnje); Programi samozapošljavanja;
DINAMIKA PRIVREDNOG RASTA (NEDOVOLJNA DINAMIKA PRIVREDNOG RASTA)		
Spor ekonomski rast	Stimulisanje rasta	Investiranje u obrazovanje, smanjivanje budžetskih deficita, povećanje nacionalne stope štednje; investicije u infrastrukturu (kapitalni budžet)

Trade-off i politički programi

- **Ekonomska efikasnost i socijalna pravednost**

su dvije dimenzije složenog i u osnovi krajnje konfliktnog fenomena upravljanja privrednim razvojem. U suštini svaki koncept politike privrednog razvoja se temelji na **POGODBI** (*trade off*-u) između efikasnosti i pravičnosti.

- **Kriterijume pravičnosti** definišu, pored ostalog, programi političkih partija na vlasti
- Podsystem svjesnog upravljanja u svakoj privredi funkcioniše pod okriljem određene **političke strukture**
- **Redistributivna intervencija smanjuje ekonomsku efikasnost**
- Do početka aktuelne svjetske ekonomske krize (2008), najveći broj savremenih tržišnih privreda je preferirao ekonomsku efikasnost i zalagao se sa reafirmaciju važnosti **spontanog upravljačkog podsystema u alokaciji proizvodnih resursa**
- **Kriza je ponovo otvorila pitanje redefinisavanja uloge države** i njeno pojačano prisustvo u periodu krize i postepenog (neizvjesnog) oporavka

5. RASTUĆA NEIZVJESNOST i upravljanje privrednim razvojem

- Privredni razvoj nesumnjivo predstavlja jedan od najkompleksnijih ekonomskih fenomena
- složen proces koji se odvija tokom definisanog vremena na tačno omeđenom prostoru
- Razvoj je rezultanta ogromnog broja ekonomskih varijabli čije je međusobno djelovanje vrlo isprepleteno
- **Tri vrste događaja** koji opredjeljuju buduću razvojnu performansu:

1. Mnogi **budući događaji** čiji je uticaj relevantan za dinamiku i kvalitet ekonomskih tokova apsolutno su **NEPREDVIDIVI**, te su oni kao takvi potpuno izvan ekonomskih proučavanja
2. Neki du događaji **PREDVIDLJIVI I OČIGLEDNI**, pa ih je moguće kalkulirati pri projekciji razvoja
3. **TAKOĐE NEPREDVIDIVI, ALI SE MOGU DRŽATI U GRANICAMA DOZVOLJENOG ODSTUAPNJA** (u dobroj mjeri mogu se predvidjeti, pa se uz određene aktivnosti, držati u granicama doz. odstupanja)

Izvori rastuće neizvjesnosti u privredi

- Široka grupa neizvjesnosti svoje porijeklo ima u samoj organizaciji društva i ona se određuje kao **subjektivni, sistemski ili tržišni oblik neizvjesnosti**
- Drugi tip neizvjesnosti potiče iz sfere koja je **van domašaja ljudi** i pojedinih društvenih grupa, a najuže je povezana sa **naučnim i tehnološkim otkrićima, promjenama klime, globalnim promjenama** odnosa snaga u svjetskoj ekonomiji itd.
- **Kejnsovo učenje o mjerama državnog intervencionizma** je jedan od prvih sistematizovanih odgovora na rastuće neizvjesnosti u razvoju
- Značajan pomak u tretiranju problema neizvjesnosti dala je **Teorija racionalnih očekivanja** i prognoze o kretanju cijena u posmatranom vremenskom intervalu - očekivanja racionalnog ponašanja ekonomskih aktera na temelju takvih pretpostavki

6. OSNOVNE KOMPONENTE svjesnog upravljačkog podsistema

- U istraživanju makroekonomske razvojne performanse, ekonomska teorija je danas prilično jedinstvena u zaključku da **tržište ima odlučujući značaj u alociranju reusursa**, odnosno da centralno mjesto u procesu uravnoteženja sume raspoloživih resursa sa ukupnim potrebama ima tržišni regulacioni mehanizam
- Međutim, nepobitna je realnost da u svim modernim privredama postoji i aktivna **uloga države** u upravljanju ukupnim društvenim, pa u tom smislu i privrednim razvojem
- Suština, oblici i dometi svjesnog upravljačkog podsistema, pored ostalog, naglašeno zavise i od: **dostignutog nivoa privredne razvijenosti, socijalne strukture društva, istorijskog naslijeđa, tradicije i kulture shvaćene u najširem smislu.**
- Centralno pitanje sa kojim se suočava svaki upravljački podsistem privrede je ono koje se odnosi na obezbjeđenje uslova u kojima privreda postiže **maksimalnu alokativnu efikasnost**. Ključni indikator makroekonomske efikasnosti je pokazatelj **privrednog rasta**
- **Apsolutna spontanost ekonomskih tokova** ne znači *per se* maksimalno mogući kvalitet makroekonomske performanse

Dominiraju stavovi koji podsistem spoljašnje makroekonomske regulacije u zemljama razvijenog tržišta identifikuju sadržajem makroekonomske politike i makroekonomskog planiranja:

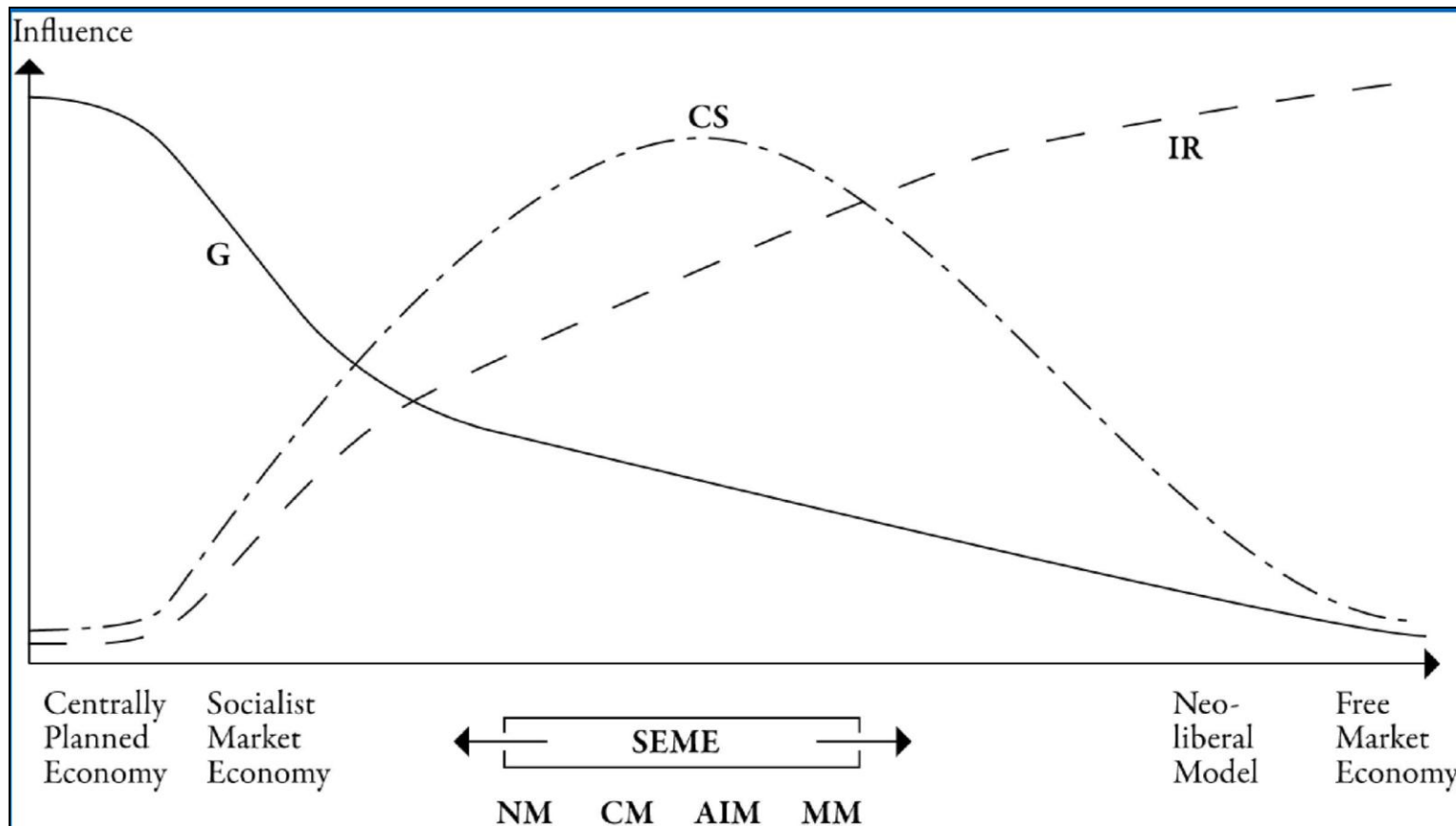
- ▶ **POLITIKA PRIVREDNOG RAZVOJA** obuhvata skup aktivnosti savremene države usmjerenih u pravcu obezbjeđenja **uslova privređivanja** koji pogoduju maksimalno mogućoj akceleraciji razvojne dinamike tj. maksimalno mogućoj efikasnosti **alokacije resursa**. Kompleks **politike privrednog razvoja** najjednostavnije može se odrediti kao **način regulisanja i upravljanja ekonomskim razvojem** u jednoj nacionalnoj ekonomiji
- ▶ **MAKROEKONOMSKA POLITIKA** predstavlja **skup aktivnosti države** usmjerenih na realizaciju najvažnijih privrednih **ciljeva**. Odgovarajućim **instrumentima i mjerama** makroekonomske politike, država nastoji da aktivnosti privrednih učesnika usmjeri u željenom smjeru, čime se realizuju kratkoročni i dugoročni društveno-ekonomski ciljevi.
- **ZNAČI, OSNOVNI ATRIBUTI MAKROEK.POLITIKE SU: CILJEVI, NOSIOCI, INSTRUMENTI I MJERE**
- **Instrumentima i mjerama makroekonomske politike država kreira ponašanje učesnika u ekonomskom životu**, odnosno ona u uslovima tržišnog načina privređivanja ne limitira slobodu izbora učesnika u ekonomskim procesima. Slobodu učesnika u ekonomskom životu bitno determiniše privredni i pravni ambijent koga u značajnom stepenu profiliraju upravo instrumenti makroekonomske politike
- **Korišćenjem dostignuća savremene makroekonomske analize** moguće je sagledavati, a **primjenom principa *ceteris paribus*** i kvantificirati, uticaj pojedinih **mjera** države na ostvarenu dinamiku privrednog rasta.
- Makroekonomska politika (uglavnom) podrazumijeva **posredne metode djelovanja** na odvijanje privrednih procesa.
- Makroekonomska politika kao najvažniji instrument svjesnog upravljačkog podsistema u zemljama razvijenog tržišta pored **alokativne** tj. razvojne funkcije, ima **distributivnu i uravnotežavajuću funkciju**.
- ▶ **MAKROEKONOMSKO PLANIRANJE** predstavlja drugi element podsistema svesnog upravljanja. Odlikuje se **fleksibilnošću i neobaveznošću** pojedinih ekonomskih subjekata striktnog pridržavanja planskih projekcija.
- Makroek. planiranje - **organizovana djelatnost države na prikupljanju, preradi i širenju informacija o razvoju**
- Makroekonomsko predviđanje samo jedna od etapa u makroekonomskom planiranju.
- **RAZLOZI UVOĐENJA MAKROEKONOMSKOG PLANIRANJA** mogu se grupisati u **5 osnovnih grupa**³⁴
 - 1) tzv. klasične državne funkcije, 2) savladavanje kriznih situacija, 3) smanjenje rizika i neizvjesnosti, 4) prevladavanje posljedica koje su rezultat fijaska tržišta i 5) socijalni ciljevi i javna potrošnja

7. Politika razvoja i savremeni privredni sistemi

- Može se konstatovati da **centralne atribute svih tržišnih privreda** predstavljaju dominacija privatne svojine, tržište kao osnovni alokator i koordinator resursa, kao i decentralizovan način donošenja odluka.
- Pol Marer (1991), kao **TRI RAZLIČITA MODELA SAVREMENIH TRŽIŠNIH PRIVREDA** (kao mješovitih modela) izdvaja sljedeća:
- **1) MODEL SOCIJALNO-TRŽIŠNE PRIVREDE** –socijalni prioriteti su izuzetno visoko rangirani na skali društvenih prioriteta. Četiri osnovna razvojna cilja ovih privrednih sistema: stabilan privredni rast, puna zaposlenost, stabilne cijene i ravnoteža platnog bilansa. Na ove ciljeve se nadovezuju državne aktivnosti usmjerene ka visokom socijalnom standardu stanovništva (pravo na zaposlenje, pravo na egzistencijalni minimum, visok stepen sigurnosti zaposlenja, socijalnog osiguranja i zdravstvene zaštite, itd – socijalna pravda) – Zapadna Evropa
- **2) MODEL TRŽIŠNE PRIVREDE USMJERENE KA POTROŠAČU** - (SAD) privredni sistemi usmjereni ka potrošaču. Centralno mjesto u takvim sistemima pripada preduzetništvu kao svojevrsnom motoru ekonomskog razvoja. Tržište i preferencije potrošača su polazište u ispoljavanju preduzetničkog i inovativnog ponašanja ekonomskih subjekata. Finansijska tržišta i finansijske aktivnosti imaju centralnu ulogu i značaj u profilisanju kvaliteta makroekonomske performanse
- **3) MODEL ADMINISTRATIVNO VOĐENE TRŽIŠNE PRIVREDE** - model koji se temelji na mehanizmima koji obezbeđuju afirmaciju razvojne funkcije države, dok je socijalna funkcija značajnije locirana u okviru preduzeća. - Japan

Ekonomski sistemi i uticaj ekonomskih aktera (Benecke Dieter, KAS, 2009)

Različiti:

- Uloga države,
- Porezi,
- Fleksibilnost tržišta rada,
- Penzioni sistem
- Instrumenti redistribucije
- otvorenost tržišta i nivo konkurentnosti
- Zaštita okoline

SEME – The Social and Ecological Market Economy System

G - The Government; **CS** – Civil Society; **IR** – Individual Responsibility

NM – Nordic Model; **CM** – Continental Model; **AIM** – Anglo-Irish Model; **MM** – Mediterranean Model

- the Mediterranean model (MM), as found in Greece, Southern Italy, and Portugal;

- the Continental model (CM), as found in France, Germany, Northern Italy, and Austria;

- the Nordic model (NM), as found in Sweden, Finland, and Denmark;

- the Anglo-Irish model (AIM), as found in Great Britain and Ireland.

Socijalno-tržišna privreda

Interesi, konflikti, saradnja i kompromisi svih uključenih aktera

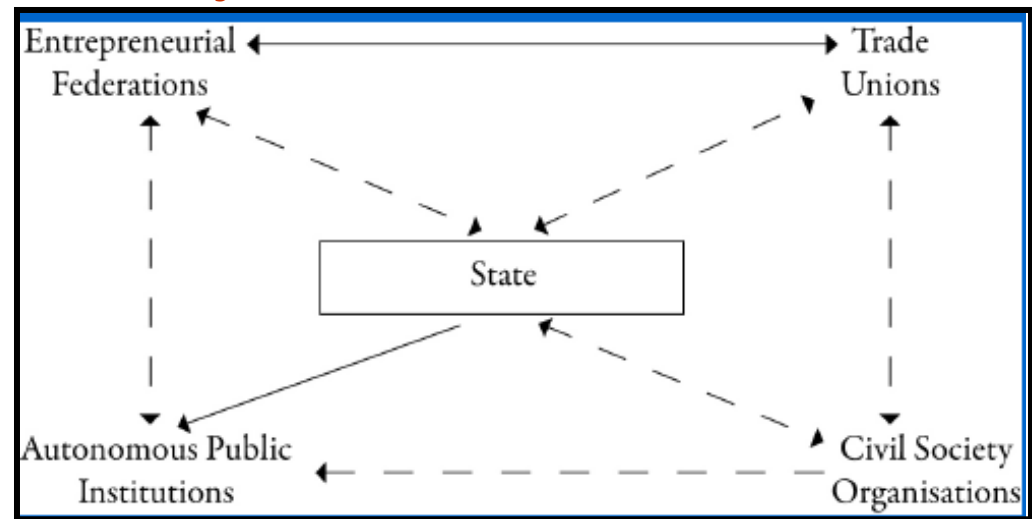
• Osnovni principi:

1. Individualna postignuća i lična odgovornost

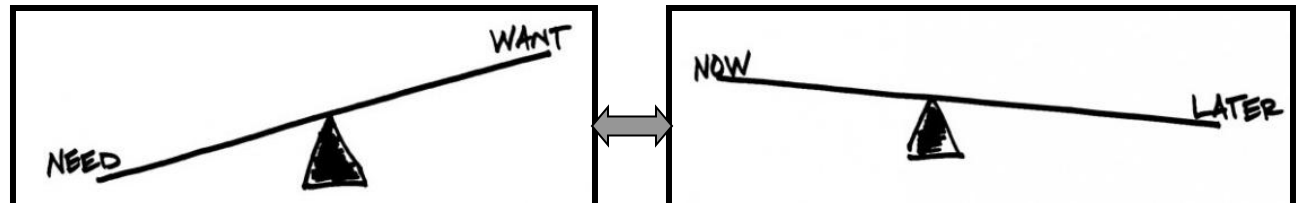
2. Solidarnost društva
(progresivno oporezivaje, pregovori sa sindikatima, socijalna sigurnost, pomoć za nezaposlene..)

3. Subsidiarnost države –
mješa se samo kada rješenje ne može postići pojedinac niti lokalna zajednica

Dijalog u uslovima:

- socijalno odgovorne države
- nezavisnih i odgovornih medija
- relativne nezavisnosti i volje svih aktera da se postignu kompromisna rješenja

Ustav Crne Gore

Država, Član 1

Crna Gora je nezavisna i suverena država, **republikanskog oblika vladavine**.

Crna Gora je građanska, demokratska, ekološka i **država socijalne pravde**, zasnovana na vladavini prava.

Suverenost, Član 2

Nosilac suverenosti je građanin koji ima crnogorsko državljanstvo.

Građanin vlast ostvaruje neposredno i preko slobodno izabranih predstavnika.

Ne može se uspostaviti niti priznati vlast koja ne proističe iz slobodno izražene volje građana na demokratskim izborima, u skladu sa zakonom.

Državna teritorija, Član 3

Teritorija Crne Gore je jedinstvena i neotuđiva.

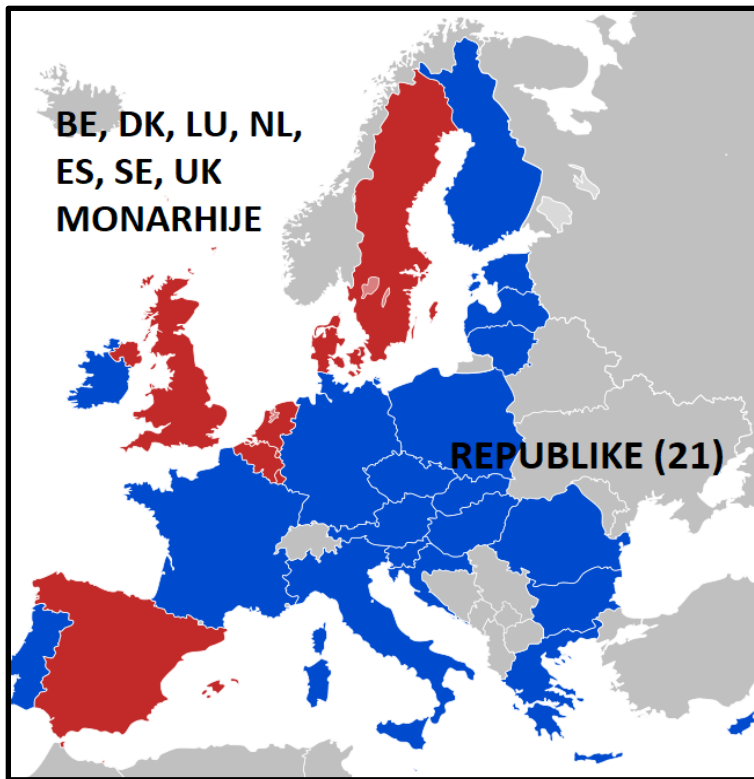
Državni simboli, Član 4

Crna Gora ima grb, zastavu i himnu.

Grb Crne Gore je zlatni dvoglavi orao sa lavom na prsima.

Zastava Crne Gore je crvene boje sa grbom na sredini i zlatnim obrubom.

Himna Crne Gore je »Oj svijetla majska zoro«.

EU 28 - FORM OF GOVERNMENT

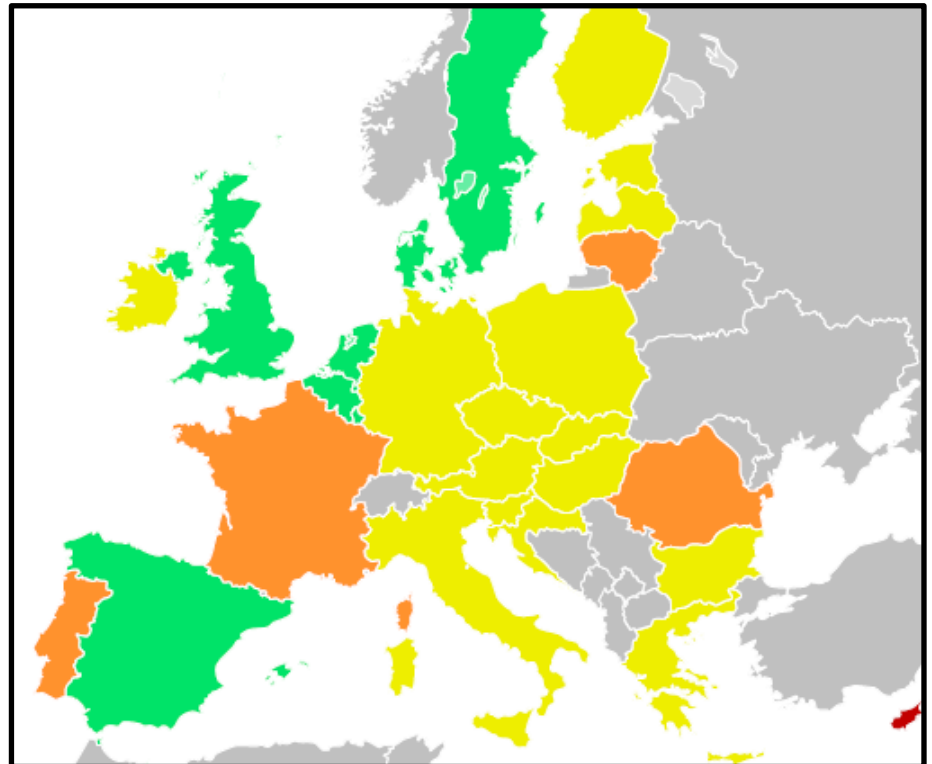
- **parliamentary constitutional monarchy** - 7
- **parliamentary republic** (14):
 - a) Elect the president on direct vote, 7 (AT, BG, HR, CZ, FI, IE, SK i SI)
 - b) Elect the president by parliament or other special representative body, 7 (EE, DE, EL, HU, IT, LV, MT)
- **presidential republic**, 1 - CY
- **semi-presidential republic**, 5 (FR, LT, PL, PT, RO)

Most republics (21) and all the monarchies (7) operate a **parliamentary system** - the head of state (president or monarch) has a largely ceremonial role with reserve powers.

Semi-presidential system (5), where competencies are shared between the president and prime minister, FR, LT, PL, PT, RO (elect their president by direct popular vote

While one republic operates a **presidential system** (1), where the president is head of state and government – CY

14 are parliamentary republics out of which 7 elect the president by direct popular vote (AT, BG, HR, CZ, FI, IE, SK i SI) and 7 (EE, DE, EL, HU, IT, LV, MT) the president is elected by parliament or other special representative body

Funkcije aktera u SEME modelu

STATE AND PUBLIC INSTITUTIONS - establish SEME-relevant laws and the framework conditions as well as a monitoring system that ensures that the actors obey the rules;

- fix the priorities of the different economic, social, and ecological action fields;
- protect and promote functional competition;
- are vigilant with respect to the social balance in order to avoid or ease social problems;
- offer incentives and support innovations;
- produce public goods;
- set rules for environmentally friendly behavior;
- control and sanction the rules which define the SEME system
- promote and support educational activities, professional training, and research;
- intervene in a subsidiary way when private initiatives or solidarity cannot solve problems.

THE ENTREPRENEURS AND THEIR INSTITUTIONS

- focus on productivity and competitiveness;
- search for and undertake profitable activities and reinvest – at least part of – the profits;
- monitor national and international markets and search for innovations;
- observe ecological requirements in their production;
- ensure socially acceptable conditions for their workers;
- promote and support professional training of workers;
- facilitate workers codetermination by channeling transparent flows of information;
- participate in social partnership, negotiating labor market conditions with the trade unions;
- invest in research-and-development activities;
- establish federations and pressure groups to present their interests and exchange information.

TRADE UNIONS

- strive for socially acceptable conditions in the labor market;
- negotiate salaries through social partnership with employers' associations, respecting market conditions and the profit interests of firms;
- engage in professional training of their members;
- support worker committees in the firms in the codetermination process;
- seek international contacts as a countervailing power to multinational companies

THE ORGANIZATIONS OF CIVIL SOCIETY

- engage politically to influence – at least indirectly – the other SEME actors;
- search for information in order to increase transparency in society;
- demand and support consumer protection;
- promote environmentally friendly behavior;
- support incentives for lifelong learning;
- act on the local level to improve the economic, social, and ecological welfare of individuals.

SOCIAL SCIENCE INSTITUTIONS

- analyze the effectiveness of different economic models in general and check the operational efficiency of the SEME in terms of its economic dynamism, social justice, and ecological protection;
- monitor developments inside and outside the country and their influence on the SEME (globalization, demographic changes, environment, cultural changes, psychological factors of economic and social behavior, business cycles);
- analyze the different instruments of the SEME in terms of their effectiveness and dimension;
- offer consulting services to the economic, social, and ecological actors.